
MAJA HERMAN-SEKULIĆ

JEDNO DUGO IŠČEKIVANJE

Kad se pre dvadesetak godina pojavila knjiga pod neobičnim naslovom *Anatomija kritike*¹⁾, kanadskog autora Nortropa Fraja, tog trenutka poznatog isključivo užem krugu stručnjaka po iscrpnoj studiji o Vilijamu Blejku i nekim kraćim tekstovima, nije se moglo ni naslutiti kakav će trag ona ostaviti u savremenoj misli o književnosti. Teze koje je ovaj teoretičar nagovestio u svojoj prvoj knjizi²⁾ i u kratkom eseju *Arhitipovi književnosti*³⁾, poznatom potom i pod naslovom *Moj kredo*, razvile se nepunu deceniju kasnije u *Anatomiju kritike*, u jedan sinoptički pogled na petnaest stoleća zapadne književne tradicije. Savremena književna kritika je ovom knjigom dobila teoriju književnosti u onom smislu u kojem „Velekova i Vorenova knjiga to nije“⁴⁾, odnosno „čistu teoriju književnosti“, u našem vremenu verovatno najbližu poetici u Aristotelovom smislu te reči.

Anatomija kritike po mnogo čemu predstavlja pravi kompendijum moderne kritike, raznovrsnih kritičkih pristupa koji nisu mehanički poređani jedan do drugog, niti eklektički spojeni, već koji u okviru jedinstvene Frajeve sheme dobijaju novo mesto, tumačenje i značenje, i prerastaju u nov kvalitet, u samosvojan poduhvat ambiciozan po zamisli, originalan i duhovit po ostvarenju, i upravo zbog toga, moramo dodati, povremeno neprecizan, ili potencijalno opasan u svojoj simetričnosti.

¹⁾ Northrop Frye: *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton University Press, 1957. Naslov duguje Bartonovoj *Anatomiji sete* (*Anatomy of Melancholy*) odnosno po Frajevom objašnjenju *anatomija* je oblik pripovedačke proze (*fiction*), poznat kao menipska ili varonska satira, čije su odlike raznovrsnost tema i veliko interesovanje za ideje. Mnogi su u naslovu tražili ključ za rešenje Frajevog dela.

²⁾ N. Frye: *Fearful Symmetry*, Princeton University Press, 1947.

³⁾ N. Frye: „Archetypes of Literature“, *Kenyon Review*, Winter 1951, pp. 92–110.

⁴⁾ *Contemporary Criticism*, ed. M. Brackbury, Edward Arnold Ltd., London, 1970.

Poznati američki kritičar Volter Saton u svom pregledu moderne američke kritike određuje *Anatomiju kritike* kao delo od opšte teorijske važnosti, a ne kao delo koje predstavlja određenu kritičku struju. Mada Fraja ubraja u mitske mistike, Saton kod njega otkriva elemente bliske „neoristotelovcima”. I Fraj, kao i oni, uzima Aristotelovu *Poetiku* kao polazište naučne kritike, i pokazuje interesovanje za generičku kritiku koju je „nova kritika” zanemarivala. Sličnu vezu vide Vimsat i Bruks, mada oni Fraja pre svega svrstavaju u mitske kritičare, otkrivajući kod njega i varijantu starog istoricizma. Za Pola de Mana je Fraj, pored Barta i Jakobsona, kritičar koji stoji na granici takozvanog spoljašnjeg i unutarnjeg pristupa, i strukturalističkih tendencija. Frenk Kermod *Anatomiju* posmatra kao neobično dostignuće simbolizma i aristotelijanizma. Velek smatra da se u Frajevoj teoriji združuju elementi mitske sa motivima „nove kritike”. Ihab Hasan ubraja Fraja, zajedno sa Velekom, u formaliste. Mari Kriger ga povezuje sa filozofskim i mitskim pravcem u savremenoj američkoj kritici. Neki u Fraju vide izrazitog arnoldovca, eliotovca, kasirerovca, jungovca, frejzerovca, itd. Kritičari, drugim rečima, ovog kanadskog teoretičara, dovode u vezu sa svim značajnijim pravcima u savremenoj kritici. To znači da u Frajevoj teoriji postoji veliko bogatstvo teorijskih implikacija, i da se on, kao i svaki značajniji mislilac, teško uklapa u okvire samo jedne struje. Ovaj najznačajniji kanadski kritičar je, s jedne strane, nazivan pogrdnim imenima, ubrajan u „nazadne” mislioce, imenovan „visokim sveštenikom klerikalnog mračnjaštva” a, s druge strane, Džefri Hartman je video bliskost Frajeve misli sa marksizmom. Nortrop Fraj je, isto tako, uziman kao dovoljno jak mislilac da bude usamljeni antipod celoj jednoj školi, školi „nove kritike”, ili je uzdizan među četiri najznačajnija angloamerička kritičara ovog veka, zajedno sa Eliotom, Ričardsonom i Paundom.

Jedan kanadski kritičar je Fraja nazvao „centripetalistom”, nasuprot njegovom zemljaku i savremeniku Maršalu Makluanu, koga smatra „centrifugalistom”. Pod ovim nazivima se, u stvari, imaju u vidu dva metoda. Jedan, sveobuhvatne zatvorene strukture koja stvara neku vrstu intelektualne klaustrofobije, i drugi, sugestivne otvorene strukture koja stvara intelektualnu agorafobiju. Za Makluana, kaže ovaj kritičar, „medijum je poruka”, a za Fraja „sistem je sistem”. Međutim, Fraj se ne bi složio sa tim. On shemu pretpostavlja sistemu, i smatra je nužnim zlom. Oni koji veruju u otvorenost Frajeve sheme smatraju da on želi da pobege upravo od zatvorenih, skučenih prostora savremene kritike. Zbog toga ga neki kritičari

ubrajaju u „centrifugaliste” imajući u vidu njegovu težnju da se „udalji” od dela u potrazi za širim vidicima, usudili bismo se reći, jedne estetike, i graničnim područjima jedne književne antropologije.

Radi lakšeg pristupa *Anatomiji kritike* želeli bismo da ukažemo na neke činjenice iz kojih bi se mogli izvesti zaključci, značajni za razumevanje ove studije u kontekstu savremene misli o književnosti. Pre svega valjalo bi napomenuti da je ova knjiga pisana u direktnoj ili indirektnoj polemici sa „novom kritikom”, „novoaristotelovcima” čikaške grupe, i „mitskom kritikom”, koje su u trenutku njenog objavljivanja vladale angloameričkom kritičkom scenom.

Frajeva studija predstavljala je možda prvi korak dalje u odnosu na pomenute pravce, ali ne sa ciljem odbacivanja njihovih relevantnih dostignuća. Književna teorija Nortropa Fraja često svesno polazi upravo od ovih učenja da bi ih, ako je to potrebno, prevazišla, ili im otvorila šire perspektive. Tako je Fraj „novoju kritiku” indirektno zamerao preterano insistiranje na tekstualnoj analizi i često mikroskopsko istraživanje pesničkog tkiva. Međutim, on takvo istraživanje nije odbacio kao početni korak u izučavanju književnosti, a „novu kritiku” je svrstao u tri najznačajnije vrste moderne kritike. Isto tako, nemoć „nove kritike” da se bavi većim književnim oblicima (romanom, na primer), Fraj je pokušao da prevaziđe usredsređujući se na veće prozne oblike i dajući nova tumačenja pojmovima kao što su: *fiction*, ep ili ironija. Na naklonost „novih” kritičara prema metafizičkim pesnicima (Pop i drugi), odnosno na njihovu povremeno izraženu odbojnost prema romantičarskim pesnicima, Fraj je odgovorio novim tumačenjem romantizma i romantičke tendencije kao konstante u književnosti. Na planu čisto teorijskih pitanja pokušao je da se oslobodi „empiricističke zablude” „nove kritike”, odnosno njene nespremnosti da se bavi širim teorijskim problemima, i da popuni prazninu na planu teorije književnih žanrova.

Sa „novoaristotelovcima” (R. S. Krejn i drugi), Fraju je zajednički Aristotel kao najsigurnije polazište za kritiku u smislu relativno autonomne naučne discipline. Međutim, Fraj nije želeo, da stvori teoriju književnosti koja bi se prvenstveno određivala prema Aristotelu, već koja bi krenula u pravcu zasnivanja samosvojne nauke o književnosti. Najkraće rečeno, Fraj nije „novoaristotelovac”, već poštovalac Aristotela. U okviru problema same „mitske” kritike važno je napomenuti da ovom kanadskom teoretičaru, nasuprot mnogim predstavnicima „mitskog” pravca, obred nije zanimljiv kao poreklo dra-

me, već kao sadržina drame, da njegovi arhitektipovi nisu ni jungovski, ni bodkinovski, i da je kod njega mit lišen metafizičkog i mističkog i predstavlja „strukturalni element“ književnosti, ključ za integralno značenje pesničkog dela u smislu metafore, slike i simbola. Za razliku od mnogih predstavnika „mitskog“ pravca u kritici Fraj stalno ističe razliku između predmeta antropologije, psihologije i književne kritike. I mada su glavni postulati njegove „mitske ili arhitektipske kritike“ bliski osnovnim postavkama predstavnika ovog pravca on ni pošto ne želi da njegova mitska kritika počne da liči na „rdavu komparativnu religiju“. S druge strane, zanimljivo je da je Frajeva shema po mnogo čemu bliska postavkama strukturalista, posebno francuskih, i Levi-Strosovoj socijalnoj antropologiji. Međutim, pravilnije je reći da su neke postavke strukturalizma anticipirane u *Anatomiji kritike*, jer je ona napisana desetak, i više godina pre pojave prvih značajnih tekstova francuskih strukturalista.

Uzimajući u obzir nesumnjiv značaj ove knjige možemo da pozdravimo napor zagrebačkog izdavača⁹⁾ što je, posle jednog dugog iščekivanja, u svojoj uglednoj i izuzetno lepo ooremljenoj ediciji objavio ovo uticajno delo savremene teorije književnosti. Ovaj vredan izdavački i prevodilački poduhvat bio bi još potpuniji sa Indeksom imena i pojmova koji se nalaze u izvorniku (na žalost, česta praksa naših izdavača). Ne izgleda sasvim opravdano ni zadržavanje engleske transkripcije grčkih reči (ethos, mythos, pharmakos), pored postojanja naše, (etos, mitos, farmakos), odnosno izvorne grčke. Isto tako nismo sigurni da li je za sve termine nađeno najsrećnije rešenje.⁹⁾ Inak, time nije umanjena značaj pionijskog izdavačkog poduhvata i pouzdanog, naitičešće uspelog, prevoda Frajevog složenog teksta, punog terminoloških zamki za koje nije bilo prethodnih putokaza u našem jeziku.

⁹⁾ N. Frye: *Anatomija kritike*. „Naprijed“, Zagreb, 1979. Prevela s engleskog Giga Gračan.

⁹⁾ Na primer, jedan od ključnih termina „displacement“ preveden je kao „promeštenost“, pri čemu je zadržano njegovo osnovno značenje (promeštanje, zamena mesta, pomeranje, pomicanje), ali prevashodno u smislu neke mehaničke radnje ili fizičkog stanja. Zanemarujući u ovom kontekstu njegovo značenje u psihoanalizi, on kod Fraja predstavlja zajedničko ime za pesnička sredstva kojima se mit i metafora prilagodavaju kanonima morala i verodostojnosti, verovatnosti. Na primer, kretanje mita u pravcu „realizma“ i nazad, odnosno pomeranja u značenju mita u okviru uobičajenih književnih kategorija. Čini se da bi ovom složenom pojmu bliži bio termin „pomeranje“ (po analogiji sa pomeranjem značenja neke reči, na primer), koji zadržava osnovno značenje reči i dinamičko-prostornu višeznačnost koju mu je dao Fraj, ostajući pri tom u duhu našeg jezika.